

הספיק להיות סופר, טייס קרב, דיפלומט, נספח תרבות ובמאי קולנוע. רומן גארי יום לפני התאבדותו צילום: גטי אימג'ס

כל החיים שאחריו

הסופר הצרפתי רומן גארי, שהחליף זהויות ותעתע בקוראיו, הותיר חידות בלתי פתורות לאחר התאבדותו. ספר מחקר ראשון בעברית, שנכתב גם כפרוזה מקורית, מתחקה אחר דמותו היהודית ויחסו לשואה / כנרת רונישטיין /

גארי, וספר זה הוא הראשון בעברית שחוקר את חייו וכתביו. הרבר מעורר תמיהה כאשר חושבים על הר" זומה השופע של גארי, שכלל פרסום עשרים ושבע עה רומנים, תוך שימוש בחמישה שמות בדויים (!), במהלך קריירה ספרותית ענפה בת 35 שנים, וגם על רקע קורות החיים הלא שגרתיים שלו. גארי גדל בצל אימו היחידנית, שנאבקה לשרוד כלכלית וניהלה פנסיון בעיר ניס בצרפת. לאם, נינה, היו חלומות מרחיקי לכת עבור בנה, והוא אכן מימש רבים מהם. גארי הספיק להיות טייס קרב, דיפלומט, נספח תר-

בים מאוד לגארי, ערכה היכרות עם מי שהייתה בת הזוג האחרונה שלו, לילה שלאבי, ועם ידידיו האהובים, והצטרפה למפגשים של קבוצת אוהדים של הסופר. התיאורים האישיים מפי קרוביו של גארי הופכים את הספר לאינטימי. המחברת מצליחה לעורר בקוראים סקרנות בנוגע לדמותו החידתית של גארי, שחתום על המוטו בתחילת הספר: "יש מתים שאינם מתים אף פעם. ככל שתהרגם יותר, הם יהיו יותר קיימים". מעט עבודות מחקר אקדמיות נכתבו על רומן

אלנה פרנטה, הסופרת האיטלקייה שכתבה בשם בדוי את ארבעת "הרומנים הנפוליטיים" ושזוהתה עדיין עלומה, זכתה להצלחה מסחררת ואפילו נכללה ברשימת 100 האנשים המשייעים ביותר בעולם על פי מגזין טיים. ועדיין, הפרשה הזו מחוויירה בהשוואה לפרשת רומן גארי, שהתפוצצה לפני יותר מארבעים שנה אך עדיין חרוטה היטב בזיכרונם של רבים.

הסופר הצרפתי רומן גארי התאבד בשנת 1980, בירייה אחת בפיו בדירתו בפריז, כשהוא בן 66. שלושה חודשים לאחר מכן התברר כי רומן גארי ואמיל או'אר הם אותו אדם, ושהסופר זכה פעמיים בפרס גונקור היוקרתי, פרס שאדם יכול לזכות בו רק פעם אחת בחייו. גארי השתמש בזהות של אחיינו פול פאבלוביץ כדי להזין את זהותו הבדויה של או'אר (פאבלוביץ הוא שהפר את הסכם הסודיות שנחתם ביניהם וחשף את התרמית), וגרם לטלטלה בעולם הספרות בכלל ובצרפת בפרט.

בסוף המהדורה העברית של הרומן "עפיפונים" (עם עובר, 1983), יצירתו האחרונה של גארי, שייצאה לאור כמה חודשים לאחר מותו, מופיע נספח ובו מכתב ההתאבדות של גארי, בשם "חייו ומותו של אמיל או'אר". ברשימה זאת תיאר גארי, מתוך מה שכינה "הכרת תודה לקוראיו", את הסיבות שהובילו אותו להשתמש בזהות הבדויה של הסופר פול פאבלוביץ ואמיל או'אר. באותה נשימה לעג לכל אותם מבקרים ואנשי ספרות שניסו בעזרת ניתוחים חיים ותיאוריות "להרביק לו פרצוף", כלומר לקבע במסמרות את דמותו כסופר ולטעון לגביו כל מיני מסקנות שאותן נהנה להפריח, לתקוע בהן סיכה חדה וליהנות מקול שחרור האוויר. את הרשימה חתם הסופר במילים: "השתעשעתי כהוגן. תודה ולהתראות".

צמד המילים "השתעשעתי כהוגן" נבחר לשם ספרה של חוקרת הספרות ד"ר מאיה גו. גו היא היחידה והאחרונה שזכתה לקרוא בארכיונו הפרטי של הסופר במנזר IMEC בקאן, בירת נורמנדי, בזמן שעמלה על מחקרה. בתום עבודתה רוקן בנו, אלכ" סנדר דייגו גארי, את הארכיון מתכולתו, וכיום אי אפשר עוד לעיין בחומריו.

יומו האחרון של גארי

שמו של הספר מעיד עליו שאין זה ספר מחקר רגיל, ואכן מבחינה ז'אנרית הוא שילוב של פרוזה ועיון. הוא מתחקה בשיטתיות ובסקרנות אחר דמותו החידתית של הסופר הידוע ואחר יצירותיו, ונע במדקורות קלילה בין קטעי סיפורת לשפת מחקר עיונית. שום ספר עיון לא יכלול (ולא ימציא) תיאור מסוג זה, למשל, המתייחס ליומו האחרון של גארי: "בצהרי 2 בדצמבר 1980 נכנס לבראסרי 'שה ליפ' (Chez Lipp) בבולוואר סן-ז'רמן בפריז, אחד הלקוחות הקבועים. השולחנות במקום כבר היו ערוכים לקראת ארוחת הצהריים. מהמטבח עלו קולות קרקוש הסירים, וניחוחות שתאמו את התפריט היומי מילאו את האוויר. המלצרים בירכו לשלום את הסועדים שהתיישבו לשולחנות הבראסרי. הלקוח הקבוע השיב בהמהום רגז והתיישב במקומו השמור לו תמיד – השולחן האחרון מימין, בסמוך למראה. אף אחד מהנוכחים במקום לא תיאר לעצמו שאלה הן השעות האחרונות בחייו של הלקוח, הסופר רומן גארי".

כפתח הרבר לספר מופיע מכתב מטעם בנו של הסופר. דייגו גארי מודה למחברת על המחקר שהיא עורכת על אביו, אך גם מתחמק ממפגש עימה בנימוק ש"העבר עדיין מכאיב לי ואני זקוק לשמור על מרחק מסוים".

במהלך המחקר נפגשה המחברת עם אנשים קרובים

השתעשעתי כהוגן
הדיון היהודי
בספריו של רומן גארי

מאיה גו
הוצאה עצמית,
173, 2023 עמ'

מאוזן ומגוון

« המשך מעמ' 19

יש צד שוחר אחד שאינן נזהרים בו, כי מדרכם להחניף לכל מי אשר בו תלוי מינוי הדיינים לשנה הבאה... אף על פי שמסכים בדעתו לדון דין אמת, מכל מקום דבר זה מסמא עין שכלו, שאינו רואה חובה לזה שהוא תלוי בו».

הרב אליעזר יהודה ולדנברג אף הקדיש לכך פרק שלם בספרו "הלכות מדינה". הפוסקים פעלו בדרכים שונות כדי לנטרל בעייתיות זו. אחד הפתרונות לכך היה שבחירת הדיינים לא תיעשה באמצעות רוב רגיל מבין מנהיגי הקהילה, אלא תותנה בהסכמת כל מנהיגי הקהילה, נציגי כל הקבוצות. באמצעות הדרישה לה סכמה פה אחד, נוטלה תלות הדיינים ברוב פוליטי.

לאמיתו של דבר, זה בדיוק השינוי שהוביל גרעון סער בשנת 2008, שכדי לבחור שופט לבית המשפט העליון יידרש רוב של שבעה מתוך תשעת חברי הוועד דה לבחירת שופטים (ולא רוב של חמישה מתוך תשעה, כפי שהיה נהוג עד אז). תיקון זה גרם לכך שבחירת שר פטים לבית המשפט העליון מחייבת הסכמה בין כמעט כל חברי הוועדה, ובמיוחד בין נשיא בית המשפט העליון ובין שר המשפטים. הדבר דומה במידה רבה לדרישה הנוכרת שהייתה נהוגה בקהילות להסכמה פה אחד בעת בחירת הדיינים. "תיקון סער" גרם לכך שמאז שנת 2008 הוועדה לבחירת שופטים מינתה באופן מאוזן שר פטים הנחשבים אקטיביסטים ושופטים הנחשבים שמרנים, דבר המוביל אותי לביקורת השלישית.

במחוזותינו רווח מיתוס כביכול שופטי בית המד שפט העליון הם שיבוט גנטי האחד של רעהו, כולם עשויים מעור אחד ונותנים קול לצד אחד בלבד של המפה הפוליטית, ללא ייצוג לתפיסות דתיות וימניות. ואולם מאז "תיקון סער" בשנת 2008, הוועדה לבחירת שופטים הייתה חייבת להגיע להסכמות בין כלל חברי ריה, דבר שגרם לכך שכיום יש בבית המשפט העליון יחס שווה בין מספר השופטים הנחשבים אקטיביסטים ובין מספר השופטים הנחשבים שמרנים. אם לדייק, בפסק הדין האחרון, בעניין עילת הסבירות, היו שמונה שופטים אקטיביסטים שתמכו בביטול דבר החקיקה של הכנסת, מול שבעה שופטים שמרנים שסברו כי בג"ץ לא צריך להתערב בדבר חקיקה זה. כלומר, כמעט חמי שים אחוז לשמרנים. עם פרישתו לגמלאות של הנשיא היות והשופטת ברון השתנה היחס, וכעת יש רוב לשופטים השמרנים בבית המשפט העליון.

מי שיבחן את המציאות בעין לא משוחדת יגלה שכבר כיום בית המשפט מאוזן ומגוון כראוי, זאת הודות לשימוש המושכל שעשו שרי המשפטים גרעון סער ואיילת שקד בוועדה לבחירת שופטים, ולפיכך אין צורך בשינוי הרכב הוועדה לבחירת שופטים. המסקנה העיקרית שיש ללמוד מפסקידין הסבירות היא הנחיצות הרבה שיש בחקיקת חוק יסוד החקיקה, שיסדיר אחת ולתמיד, בצורה מושכלת ומאוזנת, את מערכת היחסים שבין חקיקת הכנסת ובין הביקורת השיפוטית של בית המשפט העליון. ●

בני פורת

תשובות // 1. קהלת / **2.** האקדמיה ללשון העברית / **3.** קרמיט / **4.** האחים מקדונלדס / **5.** שזיפים / **6.** לציון נקבה בערבית. הסימן ם נהגה כה' או כת' לפי ההקשר. / **7.** אדם סמית, בספרו "עושר העמים" / **8.** פילאטיס, על שם יוסיף (או יוזף, או ג'וזף) הוברטוס פילאטיס / **9.** יצחק בן-אהרן, לאחר המהפך השלטוני ב-1977. הציטוט שובש בתודעה הציבורית ל"אם זה רצון העם, אז צריך להחליף את העם". / **10.** ניו יורק טיימס / **11.** בית אוצר המלך

בות בלוס'אנג'לס ובמאי קולנוע. חייו האישיים היו צבעוניים לא פחות. הוא היה נשוי לשחקנית האמריקאית המפורסמת ג'ין סיברג, ולהם בן משותף אחד. חייו התוססים הונצחו בסרט הקולנוע "הבטחה עם שחר" בכימויו של אריק רבבייה, המבוסס על ספרו הסמיאוטוביוגרפי בעל אותו שם.

למד ב"חדר" והלך לכנסייה

באמצעות הביוגרפיה של גארי מנסה המחברת לפצח את זהותו היהודית, ובכך היא מתעמתת עם תיאוריית "מות המחבר" של רולן בארת, שקוראת יצירה ספרותית במנותק מקורותיו של המחבר הממשי ומההקשר התרבותי וההיסטורי שלו. התביעה לקרוא ספרים במנותק ממחבריהם היא קשה מלכתחילה, ובמקרה של גארי, שבו הסופר בעצמו הפר את כללי המשחק הספרותיים, פרסם חלק מסיפריו בזהות בדויה והותיר אחריו חידות, היא קשה במיוחד.

כך הסביר גארי בעצמו את מניעיו ואת מורכבותו במכתבו האחרון: "לכל מסכות חיי הרשמיות, כביכול, המסווגות, היו כמה וכמה מסכות חיים מקבילות, חשאיות יותר, אך רודף ההרפתקאות הזקן שהייתי לא בא מעורו על סיפוקו אף לא באחת מהן. האמת שהייתי נגוע באופן חמור בפיתוי הפרוטאי הקדום ביותר של האדם – ביצר ההיכפלות..."

המחברת מתווכחת באופן ישיר עם תפיסתו של בארת, וטוענת שבמקרה של גארי, הביוגרפיה הפרטית שלו עשויה להאיר אפשרויות פרשניות נוספות ביצירותיו ולהעמיק את קריאתן. "התנור" עה בין החיים לבדיה בעולמו של רומן גארי היא דריסטרית, כותבת גו. "גארי משתמש אמנם בחייו כדי להזין את הפרוזה שהוא מפרסם, אך הוא מגדיל את הפלא הספרותי כאשר הוא משתמש בפרוזה זה כדי ליצור את חייו. ראייה לכך היא האופן שבו הוא משתמש בכתיבה כאמצעי ליצור לעצמו עבר משפחתי חדש. הוא מסרב להתייחס להיסטוריה של אילן היוחסין המקורי שלו בכל הנוגע לאביו, ובונה לעצמו בספריו דמות אב כרצונו. נדמה כי הוא מעדיף להתעלם מהאיש שהתעלם ממנו בילדותו ובחר לנטוש אותו ואת אימו. הוא יוצר בספריו דמות מרמצאת של אב. דמות אב שאותה לא הכיר מעולם. כך הוא הופך למולידו של אביו".

במוקד הספר ניצבת שאלת יהדותו של גארי, ובעיקר השאלה מדוע גארי טען שהוא קתולי ולמה ביצירותיו יש רק הכרה מרומזת ביהדות. המחברת מנסה לתת לכך תשובות, ותוך כך עוקבת אחר הדיוקן היהודי בספריו. גארי נולד בוויילנה שבליטא ובילדותו למד ב"חדר", התפלל ודיבר יידיש. אביו נטש אותו ואת אימו בילדותו, והוא ואימו היגרו לוורשה ואחר כך לצרפת. בעידודה של אימו, וגם ממניעים הישרדותיים, החל גארי לומר שהוא קתולי וללכת לכנסייה. מנהג זה, לבדות לעצמו עובדות חיים, שימש אותו שנים רבות אחר כך, כאשר ברא בספריו דמויות פרי דמיונו.

ארבעה פרקים בספר, וליבו מצוי בשני פרקי האמצע ששמן "היות יהודית" ו"היהודי הנאצי". זהו עיסוק שהפך לרלוונטי מתמיד, נוכח גילויי האנטישמיות בעולם בעקבות המלחמה הנוכחית. בשני הפרקים הללו מאירה גו את הפן היהודי בייצירותיו של גארי, ומנסה להבין כיצד הוא שיחק עם עמדתו האמביוולנטית ביחס ליהדות. זוהי תעלומה נוספת בחייו וביצירתו של אדם מלא סתירות פנימיות, שהשתעשע עם כל פרט ביוגרפי אפשרי בחייו. גו מציעה את האפשרות שהדו-ערכיות של גארי היא תכסיס מחושב היטב, שמטרתה להשפיע על עולם הספרות של תקופתו ולשנות את תפיסת

הקורא בנוגע ליהדות שאחרי השואה. לטענת גו, גארי בחר בכוונה להליט בערפל את זהותו היהודית, משום שהספרות הייתה אמי צעי שאפשר לו להישאר בקשר עם האני האחר שלו, שהיה טמון בעברו ובילדותו. לטענתה, דווקא באמצעות הספרות הצליח גארי להשתחרר מהאיום של החברה השמרנית שכפתה אותו לכתוב בתיבניות המוכרות. לכן, בחירתו של הסופר להציג את הנושא היהודי ביצירותיו היא בחירה אמיצה, שבאמצעותה הצליח למתוח ביקורת על התנהגות הצרפתים בתקופת מלחמת העולם השנייה ובמיוחד במשטר וישי. אם בחיי חש גארי שהוא כפוף למרד תה של החברה הצרפתית, בספריו הוא מרד במרות הזאת, ייצג את נקודת מבטם של החלשים והלעיג את הנטייה לאמץ דעות קדומות ביחס אליהם.

בפרק "היהודי הנאצי" עוסקת גו בשאלת ההידות של היהודי עם התוקפן, וטוענת שהדמויות בספריו של גארי הן אנטי-יהודיות במובהק, דמויות שמפגנות תסמינים של פוסט-טראומה, ושספיריו משמשים מצבות ואנדרטאות לנספים היהודים בשואה מתוך רצון לפרוע את החוב כלפי הנרצחים. רצון שרק גבר אצלו מיצירה אחת לרעותה.

הגיבורות האמיתיות של המלחמה

הפרק המעניין ביותר לטעמי בספר הוא דווקא הפרק הקצר ביותר, ששמו "מגדר חוצה גבולות". הוא עוסק בדמויות הנשיות בספריו של גארי, והמי חברת טוענת שהנשים הללו משופעות בתכונות חיוביות ויש להן תפקיד חשוב בעלילה. גארי ערך היפוך מגדרי בין גברים לנשים, והעניק לנשים המופיעות בספריו את ההזדמנות להיות גיבורות ולהשתתף באופן פעיל במלחמה. ביצירותיו, הנשים הן שהביאו לסיומה של מלחמת העולם השנייה. כך למשל, מדאם רוזה בספר "כל החיים לפנינו", מועב רת מפריו דרך דרנסי לאשוויץ ומצליחה להינצל. מאדם ז'ולי ב"עפיונים" ממש נלחמת. גו מסיקה ש"הנשים לוחמות בשורת הגברים ומשתמשות בנשיותן ובקסמיהן כדי לחבל בתחבולות כיצד להינצל ולהציל את קרוביהן ולעיתים אף את החברה כולה". את הפרק שעוסק בדמויות נשיות אפשר היה להרחיב ואולי אף לגזור ממנו תתי-פרקים נוספים, שעוסקים למשל באימהות ביצירותיו של גארי.

נושא חשוב שמטופל מעט והיה יכול להתרחב עוד, גם מפני שגארי גדל בצל אימא יהודייה שורדת, וגם מפני שהרומן שלו "כל החיים לפנינו" עוסק למעשה באם כל האימהות – מדאם מזומל, שאימצה ילדים נטושים ויתומים במלחמת העולם השנייה. הרצון להכיר את אישיותו של הסופר שניחא את מחשבותיו ואת רחשי הלב הכמוסים שלך הוא מובן, אלא שפעמים רבות פגישה ממשית כזאת עם הסופר בשך ודם מסתיימת במפח נפש. סופרת שאני מכירה הסבירה את הפער הזה בטענה שהדמויות של הסופר הן בהכרח הרבה יותר חכמות ומעניינות ממנו. בתום קריאת הספר הזה, גארי מצטייר כאישיות ססגונית וחופשייה, מי שפגישה אישית עימו לא הייתה מאי כזבת את הקוראים. ידוע, למשל, שהיה לגארי ארון תחפושות בביתו, ושהוא נהג להתחפש לדמויותיו כדי להיכנס לנפשם ולתודעתם ולכתוב בסגנונם.

לסיום, אף על פי שגארי התייחס בחשדנות לכל מי שניסה "להדביק לו פרצוף" ולעג לניסיונות של המבקרים לשרטט לו תדמית מקובעת שאין לה השקה לאישיותו או ליצירתו, במקרה של ספרה של גו, הניסיון המסקרן למצוא תשובות לאישיותו המורכבת של גארי ולשאלת יהדותו הוא ניסיון ראוי ומעניין, ונטול ריחוק אקדמי. נדמה שגארי היה משתעשע כהוגן לקרוא אותו. ●